

Драгица ПОПОВСКА

Институт за национална историја

– Скопје

МЕЃУНАЦИОНАЛНИТЕ ТЕНЗИИ ВО ЈУГОСЛОВЕНСКОТО ОПШТЕСТВО НИЗ ПРИЗМАТА НА СПОРТОТ И НА СПОРТСКИТЕ НАСТАНИ*

Спортот претставува културен и општествен феномен поддржан од државата и обликуван со специфични утилитарни и идеолошки креации, што овозможува увид во различните начини на разбирање на општеството, во прашањата што се приоритетни во дадено време, но и во оние што се маргинализираат. Во оваа смисла, Хулијан наведува дека спортот е огледало на општеството и следствено тој е разумно точна рефлексија на преовладувачката идеологија која опстојува во рамките на одредена држава во одредено време.¹ Тоа значи дека на него можеме да гледаме како на арена преку која стануваат видливи општествените, политичките и културните промени или случувања.

Од оваа перспектива, овој труд се занимава со настаните поврзани со спортот, односно со спортските манифестации во некогашната

---

* Трудот е проширена верзија на поглавјето „Спортот и спортските настани како огледало на меѓунационалните тензии во југословенското општество“ презентирани во мојата книга *Спортот и патриотизмот* (Скопје: Институт за национална историја, 2017).

¹ В. Houlihan 1994, цитирано според: Lin Chien-Yu, Lee Ping-Chao, Nai Hui-Fang, „Theorizing the Role of Sport in State-Politics“, *International Journal of Sport and Exercise Science*, 1(1): 24.

југословенска држава (ДФЈ/НРЈ/ СФРЈ), кои даваат увид во различни прашања поврзани со тогашното општество. Во согласност со антрополошките принципи, фокусот не е ставен на самиот спорт, туку на наративите кои циркулираат во рамките на симболичната комуникација што се остварува помеѓу различните учесници во даден спортски настан.

Во таа смисла, истражувањето покажа дека Југословенската Федерација ги употребувала спортот и спортските настани за остварување на идејата за обединување на различните заедници што живееле во нејзините граници или пак за „измазнување“ на разликите меѓу нив, многупати трансформирајќи го спортот во политичка арена. Ова, во крајна линија, имало за цел да го дефинира поединецот во согласност со општествено воспоставените критериуми и да го изгради во духот на социјалистичкиот „југословенски“ патриотизам. Сепак, спортот и спортските настани покрај посакуваните вредности на општествено ниво, многупати ја презентирале и *другата* страна на општеството, онаа на случувањата кои претендирале да ја нарушат идиличната претстава за него. Оттука, во фокусот на овој труд се настаните или случувањата поврзани со спортот преку кои стануваат видливи меѓунационалните тензии или антагонизми кои постоеле во југословенското општество. Во овој контекст ќе бидат земени предвид најпрво слетовите, како важен дел од државната политика за организирање манифестации кои настојувале да го акцентираат заедништвото во контекст на „југословенството“, а потоа и фудбалските натпревари, односно навивачките дуели кои се случувале во тие рамки, а кои ја прикажувале „тековната наративност“ во навивачките групи, истовремено овозможувајќи увид во општествените односи во актуелниот момент.

Некогашното југословенско општество го карактеризира трендот на секаков вид масовни прослави, како внимателно осмислени и организирани претстави за народот, при што и учесниците и публиката имаат впечаток дека се дел од општата благосостојба, сила и престиж на поредокот.² Во оваа смисла, одржувањето на слетовите не било само од спортски причини, туку и по повод одбележувањето на државни празници, годишнини или некое меѓурегионално дружење на младите. Најзначаен слет во некогашна Југославија бил оној поврзан со штафетата, кој се одржувал секој 25 мај сè до 1987 година.³

Истражувачките податоци говорат за тоа дека овие манифестации служеле како механизам со кој се настојува да се обезбеди националната интеграција, и тоа преку пораките кои во овие пригоди биле испраќани до членовите на општеството, а биле експресирани преку песни, стихови, политички говори и сл. Токму овие пораки даваат приказ на тоа што се случувало во општеството и со какви проблеми се соочувала самата држава во конкретниот период. Во интерес на просторот, ќе се задржам само на наративите во контекст на претходно поставениот предмет на интерес, се разбира, без претензии за сеопфатност.

---

² J. Đorđević 1997, 56, цитирано според: Andrijana Ristić, „Od filozofije prvog petogodišnjeg plana do popularne kulture - ilustrovana štampa socijalističke Jugoslavije“, *Kultura*, br. 133 (2011): 342.

³ Штафетното трчање со кое од рака во рака се пренесувала штафетата со честитка за роденденот на Јосип Броз-Тито (25 мај) започнало да се изведува во 1945 година и анимирало голем дел од младата популација. Почнувајќи од 1957 година, датумот 25 мај како роденден на Тито се става во втор план, а овој ден е прогласен за Ден на младоста, по што *Титовата штафета* станува *Штафета на младоста*, која продолжува да се носи сè до 25 мај 1987 година.

Индиции за постоење на тензии од национална природа помеѓу различните заедници кои ја чинеле федерацијата содржи говорот на Јосип Броз-Тито на слетот одржан на 25 мај 1966 година, кога ѝ се обраќа на присутната младина со зборовите: „Социјалистичкото општество не ги анулира националностите, нивното историско потекло и достигнувањата во минатото, но во социјализмот мора да исчезнат разните национални несогласувања. Никој никого не спречува да каже дека е Хрват, Словенец, Македонец, Србин, Црногорец или припадник на некоја друга нација.“⁴

Во оваа смисла, во понатамошниот период од постоењето на југословенската заедница, поточно во ноември 1979 година, Тито во друга изјава порачува: „Спортот мора да биде спорт, колку што може повеќе ослободен од различните негативни страсти и комерцијализам. Особено е опасно и за општеството и за спортските организации ако во спортот се дозволат појави на национална нетрпеливост. Младината треба енергично да застане против таквите појави.“⁵ Оттука, бројните расправи кои подоцна, во почетокот на осумдесеттите години од минатиот век, го следат слетот поврзан со *Штафетата на младоста*, како што вели Кастратовиќ-Ристиќ, упатуваат „на старо-новата клима на распаѓање на југословенството“.⁶

---

⁴ Веселинка Кастратовиќ-Ристиќ, „Континуитет у дисконтинуитету: Телесне вежбе, слетови, штафетне палице“, во: *Ogledi o jugoslovenskom kulturnom nasleđu*, Zbornik radova sa naučnog skupa: Okviri konstruisanja jugoslovenskog kulturnog nasleđa, ur. Ivan Kovačević, Beograd (2012): 152.

⁵ Veličković, 32, цитирано според: Adnan Kajtezović, „*The disintegration of Yugoslavia and football*“, University of Northern Iowa, UNI ScholarWorks, Electronic Theses and Dissertations Graduate College, 2015, 56–57.

⁶ Види: „Dan mladosti i Slet 25.05.1986“, *You Tube*, 23.5.2017 (пристапено на: 8.7.2017).

Ваквата клима во општествени рамки е особено видлива за време на подготовките за последниот слет на Денот на младоста одржан во 1987 година. Имено, штафетата и плакатот кои биле изработени по тој повод од страна на едно словенечко дизајнерско студио предизвикале силни тензии во јавноста, кои не стивнале дури ни по изработката на „новото“ решение за нив.⁷ Имено, изгледот на „новата“, последната штафета, која на врвот имала осум црвени точки симболизирајќи ги шесте републики и двете покраини, во некои кругови била протолкувана како закана за тоа дека во југословенските републики ќе потече крв. „Проблематичен“ бил и материјалот од кој била изработена – пластика, што се толкувало негативно, во смисла на минимизирање на нејзиното значење во општествени рамки, затоа што сите претходни биле изработувани од благородни метали.⁸ Сето тоа довело до губење на смислата на штафетното трчање, кое имало за цел да го покаже духот на заедништвото, а кој по смртта на Тито се потпирал, главно, на слоганот: *И по Тито – Тито*.

---

⁷ За изработката на штафетата било задолжено дизајнерското студио „Нов колективизам“ од Љубљана, како победник на конкурсот објавен за таа цел. Скандалот избил по изработката и излегувањето во јавност на плакатот за манифестацијата, кој бил протолкуван како копија на нацистичкиот плакат на Германецот Рихард Клајн. Од друга страна, првичната верзија на штафета имала облик на купа со осум прстени поставена на држач кој се потпирал на четири ногарки, а пак целата композиција било предвидено да стои на основа во облик на СФРЈ. Многумина ваквата штафета ги потсетувала на коклица, а не била погодна ниту за носење. Скандалите кои ја треселе јавноста продолжиле и по изработката на новиот плакат и на новата штафета – со осум црвени точки. Повеќе за ова види: „Skandalozna Štafeta mladosti o kojoj se još priča“, *Mondo.rs*, <http://mondo.rs/a797734/Info/Drustvo/Dan-mladosti-1987-poslednja-stafeta.html> (пристапено на: 9.7.2017).

⁸ *Ibidem*.

Сложената стварност во тогашното југословенско општество е видлива и во говорот кој за време на последниот слет на Денот на младоста го одржал Хашим Реџеџи, претседател на Сојузот на социјалистичката младина на Југославија. Тој при преземањето на штафетата, констатирајќи дека „сегашноста е тешка“, ѝ се обраќа на многубројната публика со зборовите: „Од оваа прослава на Денот на младоста нека потече пораката за братството и единството, која денес значи да пријдеме поблиску еден до друг, да се запознаеме подобро, да имаме повеќе доверба и заемно почитување, да покажеме повеќе разбирање за нашите разлики, а уште повеќе за единството. Националната припадност, рамноправноста на народите и народностите не е и не смее да биде пречка за јакнење на југословенскиот социјалистички патриотизам во Титовата слободна независна и неврзана Југославија.“⁹

Ова многу јасно покажува дека државните челници биле целосно свесни за фактот дека нарушувањето на општествено пласираната идеологија, во контекст на генерираните заеднички – југословенски вредности, како краен резултат ќе го има распадот на државата. Токму затоа се и обидите во насока на тоа меѓунационалните проблеми да се надминат преку промоција на почитта кон разликите и преку јакнење на југословенскиот патриотизам.

Во овој контекст, најпопуларниот спорт во некогашна Југославија – фудбалот, претставува идеален терен за создавање на интегративниот „југословенски дух“ во мултиетничката држава. Фудбалските клубови формирани по Втората светска војна не само што биле именувани според социјалистичките југословенски вредности туку и симболичните

---

⁹ „Poslednji Dan Mladosti 1987“, You Tube, 23.5.2012 (пристапено на: 8.7.2017).

елементи на нивните грбови (на пр., црвената ѕвезда, петокраката и сл.) биле во функција на воздигнување на доминантната политичка идеологија.¹⁰ Нивните навивачки групи, односно ривалитетот што постоел меѓу нив, како што пишуваат некои автори, во почетокот бил во функција на јакнење на колективниот дух, затоа што ривалството не им донесувало поголем профит на сопствениците на клубовите, туку поголемо општествено признание.¹¹ Сепак, во периодот на осумдесеттите години од минатиот век, кога навивачките групи станале профилирани и многубројни, се појавуваат и инциденти поврзани со националистички испади кои биле изразени особено по смртта на Тито.

Во овој период се појавуваат и навивачко-спортски песни, кои настојуваат да обезбедат сплотување на младината во духот на колективниот „југословенски“ патриотизам. Имено, во книгата со патриотско-спортски песни *Срце на трави* од авторот Недељко Неша Попадик, која излегува во Белград во 1982 година, се наоѓа и песната „Навијач“. Иван Чоловиќ ја пренесува нејзината содржина, која го претставува ликот на навивачот.¹²

---

¹⁰ Најголемиот дел од клубовите кои егзистирале во претходниот период згаснале по ослободувањето или продолжиле да функционираат во поинаква форма. Фудбалскиот клуб Црвена ѕвезда бил создаден под покровителство на полицијата и на разузнавачките служби, а Партизан бил клуб на тогашната Југословенска народна армија. Дел од познатата југословенска фудбалска четворка е и клубот Динамо формиран во Загреб, за кој исто така постои мислење дека е создаден под патронат на полициските и на разузнавачките служби. Четвртиот и единствениот меѓу нив кој ја „преживеал“ војната е сплитски Хајдук. Види: Ivan Đorđević, *Antropolog među navijačima* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2015), 45. Во Македонија, скопскиот фудбалски клуб Вардар е формиран во 1947 година со спојување на фудбалските друштва Победа и Македонија.

¹¹ Radimir Đurđić, „Sport i ideologija“, *Sociološka luča*, X/1 (2016): 59.

¹² Песната ја презентира авторот Иван Чоловиќ во еден од своите трудови, наведувајќи дека идејата за спортското навивање е подготовка за војна (ако затреба)

„Од оних сам
што после победе певају касно у ноћ.
И што ће противничком навијачу
разбити њушку,
од оних што ако затреба сутра ће ка фронту поћ
и уместо заставе спортске
у руци ће држати пушку(…)“

Претставувајќи го и преостанатиот дел од песната, Чоловиќ пишува дека „овие навивачи патриоти, заедно со своите миленици – фудбалерите, ја чинат Титовата армија“:

„И зато(…) Пре него што се зачује пиштаљка знана
и знак за почетак меча да,
сетите се земље партизана
и знајте: сад ви сте
Титова армија!

(…)

Напред у име домовине(…) У име Куће цвећа(…)
Напред у име тробојке(…) Напред, напред за Тита!“

Како што може да се забележи, преку песната се настојува да се пренесе пораката дека младината без разлика на навивачкиот статус, клупската определба и на ривалството треба да биде обединета за една повисока цел: југословенската *тробојка*. Во овој контекст, навивачите се повикуваат на подготвеност за борба *во име на татковината*, односно *во*

дури и по смртта на Тито. Види: I. Čolović, „Fudbal, huligani i rat“, во: *Antropologija fudbala* (ur. Ivan Kovačević, Bojan Žikić), Nova Srpska antropologija, Edicija zbornika, prvo kolo, knjiga 2, Oddelenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 82.

име на *Куката на цвеќето*, во духот на веќе споменатиот слоган: *И по Тито – Тито*.

Очигледно, развиениот култ кон личноста на Тито се користи во настојувањето да се обезбеди интеграција на различните народи кои ја чинеле федерацијата,¹³ односно да се спречат појавите на национализам во нејзини рамки. Строгите казни изрекувани во оваа смисла сепак не можеле да го спречат сè поголемото ширење на националистичките наративи на фудбалските стадиони во Југославија.

Во овој контекст, интересен е примерот со навивачката група *торцида*, чии членови уште во почетокот на осумдесеттите години од минатиот век скандирале забранети пароли и пишувале политички графити, како, на пример: *SRETAN BOŽIĆ; BRAĆO HRVATI* или *SMRT KOMUNIZMU*, што било строго казнувано од тогашните власти како дело кое е шовинистичко и противдржавно, а графитите испишани вечерта веќе утрото ќе биле избришани.¹⁴

И во 1983 година, за време на фудбалски натпревар на стадионот во Белград, се извикувале содржини кои имале националистички набој. Еве како е опишан овој настан во *Њујорк тајмс (The New York Times)* истата година: „*На фудбалски натпревар во Белград овој октомври*

---

¹³ Објавувањето на смртта на Јосип Броз-Тито за време на фудбалскиот натпревар помеѓу Црвена звезда и Хајдук на 4 мај 1980 година резултирало со прекин на играта и предизвикало плач кој се слушал низ целиот стадион, на кој имало 50 000 гледачи. Присутните ја пееле песната *Друже Тито, ми ти се кунемо, а братството и единството* се чувствувало насекаде наоколу. Види: „*Hajduk - Zvezda 4. Maj 1980.*“, *You Tube*, 3.5.2012 (пристапено на: 16.7.2017); „*Hajduk - Zvezda Druže Tito Mi Ti Se Kunemo*“, *You Tube*, 1.10.2007 (пристапено на: 16.7.2017).

¹⁴ *Torcida Split. Povijest*. Види: <http://stari.torcida.org/povijest.htm>. Како што е наведено на веб-страницата, презентираниот материјал е дел од книгата *Torcida - pogled iznutra* од авторот Дражен Лалиќ (Dražen Lalić).

навивачите на приштинскиот тим од Косово почнаа да извикуваат: 'Е – Хо, Е – Хо!' за Енвер Хоџа.¹⁵ Полицијата интервенира и српските политичари му пишаа на Фудбалскиот сојуз на Приштина барајќи извинување. Во исто време поштата беше бомбардирана, а електричната централа саботирана (...).¹⁶

Инцидент од националистичка природа, според достапните податоци, се случил и следната, 1984 година, кога на пат за натпревар во Сараево, навивачите на ФК Партизан ги демолирале возот и станицата во Шид и се судриле со полицијата која повикала специјалци со кучиња.¹⁷ Настанот бил вешто прикриен во медиумите поради погубното влијание кое овој инцидент би можел да го има врз државата, а во контекст на распалување на национализмот.

Веќе кон крајот на осумдесеттите години на минатиот век овие наративи се помешале со растечкиот хулиганизам. Потврда за ова наоѓаме во пишувањата пласирани во *Нови лист* (*Novi list*) од октомври 1989 година, каде што се вели: „Фудбалот е одраз на општествените случувања. Навивачите реагираат на случувањата во општеството. Затоа политичарите и квазиполитичарите се креатори на навивачката мода на стадионот. А моментално во мода е национализмот.“¹⁸

---

¹⁵ Паролата *Е – Хо, Е – Хо!* била за поддршка на Енвер Хоџа, кој бил претседател на СНР Албанија, и ги претставува почетните букви од неговото име и од презимето.

¹⁶ David Binder, „A return to Yugoslavia“, *The New York Times*, 25.12.1983, <http://www.nytimes.com/1983/12/25/magazine/a-return-to-yugoslavia.html?pagewanted=all&mcubz=0> (пристапено на: 12.7.2017).

¹⁷ Види: Zoran Radulović, „Navijači, vlast, huligni: kako smo postali varvari“, *Fokus*, br. 1276, 3.4.2015. Monitor.on line, www.monitor.co.me (пристапено на: 9.7.2017).

¹⁸ *Novi list*, 8.10.1989, цитирано според: Petar Miletić, „Političke ideologije kao važna sustavnica identiteta europskih navijačkih skupina (s naglaskom na Hrvatsku)“, diplomski rad, Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za povest, 2016, 81.

Практично, сериозните проблеми во контекст на растечкиот национализам, видлив и изразен во спортот, биле особено присутни кон крајот на 80-тите години. Според изјава на еден навивач на Црвена ѕвезда (Црвена ѕвезда) презентирани од Чоловиќ, подготовките за натпреварот помеѓу Црвена ѕвезда и Динамо, кој требало да се игра во Загреб на 21 мај 1989 година, подразбирале задолжително тетовирање на четирите крста (оцила) од српскиот грб на раката на секој навивач, и тоа не само на навивачите на Ѕвезда туку и на партизановците.¹⁹

Од друга страна, во претходно споменатиот риечки *Нови лист*, уште во септември 1989 година било објавено детаљното известување на Градскиот секретаријат за внатрешни работи – Сплит за случувањата од 9 септември во градот Сплит и во неговата околина помеѓу навивачите на Црвена ѕвезда, кои дошле од Белград и од Книн, и навивачите на Динамо и на Хајдук, кои дошле од Загреб со возови. Покрај каменуваните возови, скршените автобуси и физичките пресметки, навивачите користеле и непријателски пароли и пееле провокативни песни.²⁰ Во едно од наредните изданија на весникот е пренесена осудата на „хулиганското дивеење на навивачите од двата тора, пропратено со национализам и шовинизам“.²¹ За ова им била изречена и казна на некои од навивачите, а најголема, 50-дневен затвор, добил еден навивач од Хвар поради „навредување на националните чувства на граѓаните со извикување на стадионот Пољуд дека е Хрват, дека стадионот Хајдук е хрватски стадион и дека ги мрази Србите.“²²

¹⁹ Čolović, „Fudbal, huligani i rat“, 70.

²⁰ *Novi list*, 10.9.1989, цитирано според: Čolović, „Fudbal, huligani i rat“, 70.

²¹ *Ibid.*, 11.9.1989, цитирано според: *Ibid.*, 82.

²² *Ibidem.*

Во почетокот на 90-тите години од минатиот век станува популарно да се искажуваат мислења за политичарите на спортските трибини. Така, во пресрет на изборите во Хрватска, на стадионот *Пољуд*, но и на други стадиони во Хрватска се пеело: „*Нај нек се чује, чује, нај нек се зна, сви смо ми војска Франје Туђмана; О, Туђмане, добит ćemo изборе*“. Вакви скандирања се појавиле и на натпреварот помеѓу Хајдук и Вардар одржан на 15 април 1990 година.²³ Од навивачката група *делии*, пак, кон крајот на 80-тите и во почетокот на 90-тите, често се пеела песната: „*Делије, ајмо сви у глас, Вук, Вук Драшковић навија за нас*“.²⁴ Навивачите на Црвена звезда, исто така, ја истакнувале и својата приврзаност кон Слободан Милошевиќ: „*Ми смо делије из поносне Србије. Изађите на терасу, поздравите српску расу. Од Косова, па до Книна све је Србин до Србина. Слобо, Србине, Србија је уз тебе. Ко то каже, ко то каже Србија је мала. Није мала, није мала, Слободана дала (...)*“.²⁵ Ова е период кога и навивачите на Партизан настојувале да бидат дел од ваквите националистички движења: „*Партизан, Партизан то је српски тим. Слободан Милошевиќ поноси се с њим*“.²⁶

Сепак, најголемо внимание во контекст на темата привлекуваат т.н. *немири на Максимир* од 13 мај 1990 година, кои се однесуваат на неодиграниот фудбалски натпревар помеѓу белградска Црвена звезда и

---

²³ Ibid., 42.

²⁴ Ivan Đorđević, „Fudbal i jugoslovenska kriza. Prilog analizi 'nacionalizacije' navijačkog pokreta u bivšoj Jugoslaviji“, *Етноантрополошки проблеми*, н.с. год. 9, св. 4 (2014): 930.

²⁵ Čolović, „Fudbal, huligani i rat, 70–71.

²⁶ Ibid., 71.

загрепски Динамо на стадионот *Максимир* во Загреб.²⁷ Нередите започнале уште рано утрото на улиците на Загреб, а целосно ескалирале на стадионот, кој бил демолиран, а уништени биле и трамвајски композиции. Ескалацијата на колективната нетрпеливост и омраза се одразила и во песните што се пееле и во скандирањата што си ги упатувале едната и другата навивачка група. Така, *делиите* пееле: „Друже Тито, друже Тито, тебе Срби лажу, они воле, они воле, генерала Дражу, они воле, они воле, генерала Дражу; Мегдоналдс, Мегдоналдс, ми имамо Мегдоналдс, где је вама?“ Од друга страна, *Bad Blue Boys* скандирале: „Hrvatsko, Hrvatsko, moja mati jedina, nezavisna država; Hrvatska, Hrvatska, nezavisna država.“ Тие со себе го носеле хрватското социјалистичко знаме на кое му била исечена петокраката.²⁸

Како што може да се види од претходно презентираниот, навивачките групи во овој период го креирале својот идентитет преку отстранување на сличноста, а истовремено и барајќи ја меѓусебната разлика, што се јавува како погодна почва за манифестација на национализам. Во овој контекст, отстранувањето на петокраката од знамето на СР Хрватска и пеењето и скандирањето кое бара ослободување од југословенската идеологија многу јасно го покажуваат општествено-политичкото милје во дадениот период.

Кога зборуваме за настаните од *Максимир*, треба да се спомене и изјавата на еден од *делиите*, кој себеси се претставува како Пеце Панкер, дадена пред самиот натпревар. Еве дел од интервјуто: „Новинарот: *Што*

---

²⁷ Овој настан е опишан од страна на многу странски автори кои пишуваат во областа на спортскиот хулиганизам, потоа во медиумите, а за него се снимени и документарни филмови.

²⁸ „Maksimir chaos: interviews with fans just before chaos“, *You Tube*, 8.10.2011 (пристапено на: 11.7.2017).

правиш тука? Пеце Панкер: Дојдов да гледам натпревар. Новинарот: Само тоа? Пеце Панкер: Па добро и малку националистички испади... за Дража, за војводата Вук... Новинарот: Тие (Bad Blue Boys) се за Туцман. Пеце Панкер: Каков бре Туцман... Хрватска никогаш немала своја држава, нема да ја има ни сега...²⁹

Очигледно, настаните од *Максимир*, кои во себе ги вклучуваат и скандирањата, песните, изјавите на поединци итн., покажуваат силна поврзаност со политиката. Практично, самиот настан влијаел на перципирањето на навивачите како значаен политички фактор.³⁰ Во овој контекст треба да се спомене изјавата на Божидар Спасиќ од тогашната Служба за државна безбедност, кој вели дека истрагата во врска со овие случувања не покажала вмешаност на ниту една политичка структура од тој период, ниту од Србија ниту од Хрватска.³¹

Ако претходното го земеме за точно, тоа покажува дека иако навивачите, можеби, не биле инструирани од одредени политичари, сепак политиката влијаела на луѓето како консументи на спортот, кои потоа преку симболичката комуникација, за време на спортските настани и на настаните поврзани со нив пласирале мислења, ставови и сл. кои даваат увид во различните начини на разбирање на општеството во дадениот период, увид во прашањата што биле маргинализирани, но и во оние што биле приоритетни во конкретното време.

---

²⁹ Ibidem.

³⁰ Đorđević, „Fudbal i jugoslovenska kriza“, 927.

³¹ Изјава на Божидар Спасиќ дадена за документарниот филм на Игор Граховиќ. Види: „Nedelja 13. – 1.dio“, *You Tube*, 13.5.2015 (пристапено на: 10.7.2017). Сепак, Спасиќ признава дека тоа е период кога сите републики почнуваат да ја игнорираат сојузната држава, односно дека секоја служба функционира сама за себе, што придонело за тоа да не може да се спречи настанот.

Овде треба да се споменат и други настани кои се поврзуваат со 90-тите години од минатиот век. Имено, на ревијалниот куп-натпревар Партизан – Будукност, кој се одржал во месец август 1990 година во Белград, избила тепачка помеѓу двете навивачки групи. Навивачите на Будукност (од Титоград) – варвари, скандирале: „Црна Гора, Црна Гора“, а пак *гробарите* им возвраќале: „Ал’ без мора“. На овој натпревар, според достапните податоци, *гробарите* искажале навреди за Петар Петровиќ-Његош. Навивачите на Будукност, опишувајќи го претходното во списанието *Ѓао Тифо*, им порачуваат на *гробарите* да ги чекаат на 5 декември истата година зашто „Црногорците не бегаат од никого. Достание го фуравме она ’браќа сме‘, но испадна она ’кој тебе со леб, ти нему со камен‘.“³²

Во овој контекст, доколку спортот го набљудуваме како огледало на општеството во кое нацијата, различните заедници и поединците го даваат одговорот на прашањето *кои сме ние?*, јасно е дека општествено вообличената „југословенска“ идентитетска арена во овој период веќе започнува да го губи дотогашниот примат, а централна важност сè повеќе добиваат посебните културни или национални идентитети. Ова е видливо од сè позачестеното носење на знамињата на републиките на фудбалските натпревари, потоа од исвирувањето на химната „Хеј Словени“ за време на меѓународни натпревари од страна на дотогашните Југословени, од пеењето забранети националистички песни³³, како и од

---

³² Писмо на *варвари* – *Подгорица, Црна Гора* до редакцијата на *Ѓао Тифо vodič za navijače*, br. 6, Beograd (Novembar 1990).

³³ Пеењето забранети националистички песни и употребата на разни националистички симболи било карактеристика на југословенскиот фудбал во доцните 80-ти години на минатиот век, но тие биле видливи претежно во рамките на релативно мали и општествено маргинализирани заедници. Dario Brentin, „A lofty battle for the

палењето на југословенското знаме итн. Во контекст на последното, во согласност со достапните податоци, во периодот 1990/1991 година југословенското знаме било запалено од страна на комитите за време „на еден пријателски натпревар помеѓу СФРЈ и играчи од Македонија“.³⁴

Едноставно, започнал процес во кој националниот тим или националната држава (Југославија) за повеќемина станува непосакуван идентитетски маркер. Сепак, помеѓу навивачките супкултури се среќаваат и такви кои во овој период покажуваат приврзаност кон *југословенството*. Ова го потврдуваат податоците од истражувањето. Имено, навивачи на ФК Вележ, членови на *Red Army*, спротивставувајќи се на некои претходни пишувања во списанието *Ѓао Тифо* дека не се потребни „југини застави“ на натпреварите Вележ – Црвена ѕвезда, наведуваат: „(...) Ние навиваме од срце и покрај клупските и другите знамиња, мора да се наоѓаат и југословенските, затоа што речиси секој мостарец е Југословен (...) Исто така, нека се знае дека сме најголеми Југословени и сакаме само една земја Југославија.“³⁵

Истражувањето покажа дека вакви супкултури постоеле и во Македонија. Станува збор за навивачката група *кумани*, кои за време на фудбалските натпревари во периодот 1990/1991 покажувале пројугословенска ориентираност и истакнувале југословенски знамиња. Како што е наведено во списанието *Мак Тифо*, тие „го запалија и

---

nation': the social roles of sport in Tudjman's Croatia", *Sport in Society*, vol. 16, No. 8 (2013): 995.

³⁴ Б. Каранфиловски, „Политика и навивачи“, *Мак Тифо*, списание за навивачи, бр. 3, Скопје (1997): 27.

³⁵ Писмо на *Bijeli Breg Red Army Mostar VALTURE TEAM* до редакцијата на *Ѓао Тифо vodič za navijače*, br. 6, Beograd (Novembar 1990).

шеснаесеткракото сонце во далечната 1990/91 (тогаш официјално знаме ни беше комунистичкото – црвено со петокрака).³⁶

Очигледно ова е период кој создал плодна почва за развивање различни облици на приврзаност/неприврзаност кон југословенската држава. Анализата овозможува препознавање на напнатоста во југословенската идентитетска рамка, која манифестира голем полемички потенцијал видлив и во рамките на спортот. Комуникацијата што се остварува во спортот и на спортските настани покажува симболички репрезентации во кои се отелотворува „идејата за нацијата“. Различните политички артикулации кои се јавуваат во овој период од егзистирањето на југословенската држава навлегуваат и во популарната култура како секојдневни дискурси и логики, што доведува до мултидимензионални и комплексни артикулации на општествените разлики во контекст на идентитетот, видливи и во комуникацијата што се оставарува помеѓу навивачките супкултурни групи.

Како и да е, иако настаните од *Максимир* се толкуваат како симболичен погреб на некогашната југословенска држава и како предвесник на војната помеѓу Хрватите и Србите, сепак претходно презентираниот материјал зборува во прилог на тоа дека етничките тензии во државата постоеле многу години претходно, се разбира, под површината, а содржините на тие тензии станувале видливи во процесите на симболичка комуникација помеѓу учесниците во спортските настани и во настаните поврзани со нив. Во овој контекст, и Врцан пишува дека не е потребен некој супериорен ум за однапред да се прочита судбината што ѝ тропала на вратата на поранешна Југославија: „*Всушност, од ставовите, однесувањето и од акциите, како и од*

---

³⁶ Каранфиловски, „Политика и навивачи“, 27.

содржините на масовното скандирање и на користењето на симболиката, во Загреб, Сплит и во Белград можеле да се видат недвосмислени сигнали на распад на владејачкиот социјалистички систем (...).³⁷

И покрај силните заложби на државата да го спречи процесот на распаѓање на колективната имагинација во контекст на југословенството, сепак меѓусебната зависност на промените на општествената стварност и когнитивните репрезентации на таа стварност споделени меѓу луѓето влијаеле на дехомогенизацијата на заедниците околу југословенската идеја. Ова, од своја страна, доведува до тоа пласираниот југословенски патриотизам да се најде во колизија со национализмот на посебните народи кои ја чинат заедницата, што неминовно доведува до распад на Југословенската Федерација.

---

³⁷ Srđan Vrcan, „Nogomet, politika, nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa“ (Zagreb: Naklada jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2003), 85.

Dragica POPOVSKA

ETHNIC TENSIONS WITHIN YUGOSLAV SOCIETY THROUGH THE
SPORTS AND SPORTS EVANTS

-SUMMARY-

The paper deals with events related to sports, through which the ethnic tensions or antagonisms existed within the Yugoslav society become visible. In this context, youth relay (Titova shtafeta/ shtafeta na mladosta) events' were first taken into account, as an important part of state policy for organizing manifestations, which endeavored to foster Yugoslavian „Brotherhood and Unity”, and then the football competitions, i.e. the fans duels which were realized within that frames. Taking into account fan supporters narratives and images, the material provides insights into the relationships in the society at the actual time. According to anthropological principles, the focus is not on the sport itself, but on the narratives that circulate within the symbolic communication that is being realized between the different participants in a given sports event.